

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING O'QUV-BILISH KOMPETENSIYASINING MAZMUNI

Eshonqulova Shafolat Ergashevna
Jizzax Davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

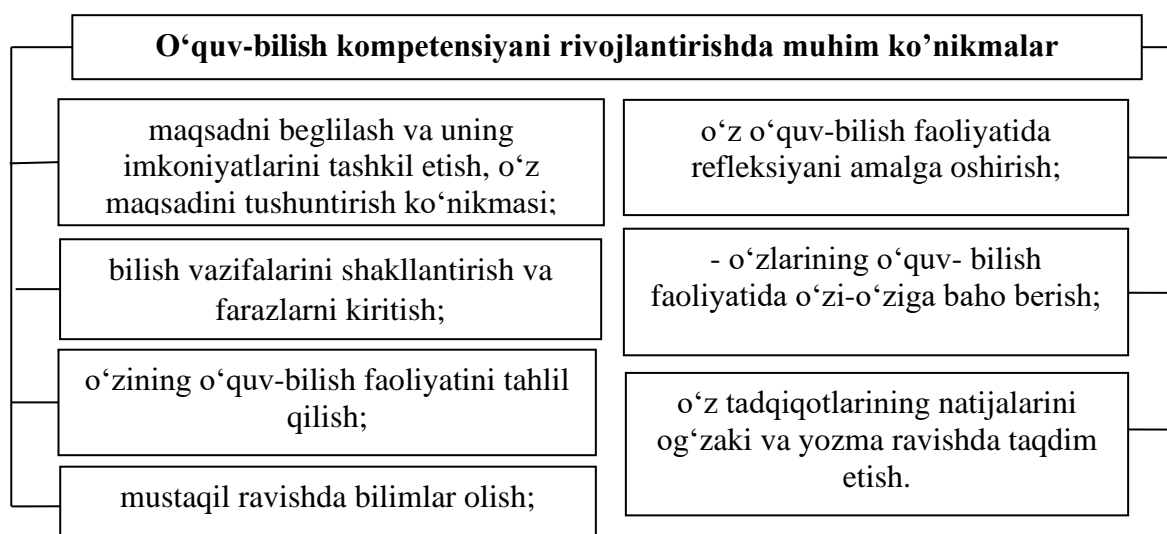
Annotatsiya: Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning o'quv-bilish kompetensiyasi bilimlarini kengaytirish, ijodiy fikrlarni rivojlantirish va o'quv faoliyati mustaqillikka tayyorlash oldida yuqori talablar qo'yadi.

Kalit so'zlar: o'quv-bilish, ijodiy fikrlash, kompetensiya, motivatsion, kognitiv, faoliyat.

O'quv-bilish kompetensiya har tomonlama va xilma-xil madaniyat olamini egallashni ta'minlaydigan shaxs kompetensiyalarining ma'lum qismida ustuvor o'rinni egallaydi. Bizningcha, o'quv-bilish kompetensiyasi bilimlarni kengaytirishga qaratilgan asosiy kompetensiya, bilish (kognitiv) faoliyati usullarini egallash, ta'lim faoliyatida muayyan bilim va ko'nikmalarni shakllanishi, ijodiy fikrlashni rivojlantirishi va o'quv faoliyatidagi mustaqilligidir.

Shu sababli biz o'z tadqiqotimizda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv-bilish kompetensiyasini mustaqil bilish faoliyatiga tayyorgarlikda unga zarur bo'lgan nazariy bilimlarni, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantiradigan maxsus kompetensiyalarga ega bo'lishi degan ta'rifni qabul qildik.

O'quv-bilish kompetensiyani rivojlantirishda quyidagi ko'nikmalarga ega muhim (1-rasmga qarang).

1-rasm. O'quv-bilish kompetensiyani rivojlantirishda muhim ko'nikmalar

O'quv-bilish kompetensiyasining komponentlarini aniqlashda biz A.V.Xutorskiyning nuqtai nazariga amal qildik, u bilish faoliyatini asosiy bo'g'in sifatida ajratib ko'rsatadi va uni borliq hodisalarini bilish jarayoni deb hisoblaydi. O'quv-bilish kompetensiyasining tarkibiy qismlarini (bilimlar, ko'nikmalar, maqsad qo'yish usullari, muloxaza yuritish) shakllantirish shaxsning o'ziga xos qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan faoliyatning funksional-qidiruv algoritmi asosida shakllangan fazilatlarida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv-bilish kompetensiyasi mustaqil ta'lim jarayonida o'qitishning tizimlilik, izchillik, differensiallash va individuallashtirish tamoyillari tashkil-tuzilmaviy, motivatsion, kognitiv, faoliyatli, refleksiv

komponentlari mazmuni bosqichma-bosqich aniqlashtirish asosida takomillashtirilgan.

Tadqiqotlarda ta'lim oluvchining subektiv tajribasini infratuzilmaviy komponent sifatida ko'rib chiqish taklif etiladi. O.M.Bobienkning tadqiqot ishlariga asoslanib, biz "sub'ektiv tajriba" tushunchasini "aniq bir shaxsning shaxsiy tajribasi, uning xaqiqiyliigi, ilmiyligi, ijtimoiy va tarixiy bilimlar nuqtai nazaridan ziddiyatli emasligi; oilaning o'ziga xos sharoitlarida, ijtimoiy-madaniy muhitda, odamlar va buyumlar dunyosini idrok etish va tushunish jarayonida olingan xayot tajribasi" sifatida talqin etamiz.

Biz ushbu xulosani maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz, chunki bizga uning individual xususiyatlarini aniqlab olish imkonini beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, bunday yondashuvda talaba o'rganish sub'ektiga aylanmaydi, balki dastlab hosil bo'lmaydigan, faqat o'quv jarayonida egallanadigan sub'ektiv tajriba tashuvchisi sifatida namoyon bo'ladi, O.V.Temyatkinaning fikricha masalani ko'rib chiqishning bunday usulida "o'qish" izolyatsiyalangan (yakkalangan) kognitiv (bilish) funksiyasi sifatida qaralmaydi, balki talabaning ongli faoliyatining organik qismi bo'lib hisoblanadi. Unda ta'lim oluvchilarning maqsadlariga, umidlariga mos holda shakllangan real pedagogik borliqqa nisbatan munosabatlar, shuningdek, o'z tajribasini hisobga olgan holda uni o'zgartirishga tayyorgarligi bo'yicha shaxsiy rejasi, niyatlari amalga oshiriladi".

V.P.Zinchenko ta'lim oluvchi shaxsiy bilim manbai sifatida ishtirok etadi deb hisoblaydi. Bu g'oya bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning pedagogik ta'lim mazmunini o'zlashtirishi doirasida mustaqil ish uchun bir qator o'quv topshiriqlarini loyihalashda muhim hisoblanadi.

Shunday qilib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning o'quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirish tashkil-tuzilmaviy, motivatsion, kognitiv, faoliyatli, reflektiv komponentlarni egallash jarayoni sifatida qaraldi. (1-jadvalga qarang)

1-jadval

**Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv-bilish kompetensiyasining
komponentlari**

No	Komponent	Mazmuni
1	Tashkil-tuzilmaviy komponent	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quv-bilish kompetensiyasining rivojlanganligi asosida subektiv tajribasi
2	Motivatsion komponent	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ta'limning o'quv faoliyatga ichki va tashqi munosabatini, shuningdek barqaror va sub'ektiv ahamiyatga ega bo'lgan kasbiy va shaxsiy qadriyatlar to'plamini aks ettiradi
3	Kognitiv komponent	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida pedagogik faoliyatga kirishga oid bilimlarni mustaqil egallash usullari haqidagi tasavvurni va yangi bilimlarni o'zlashtirishni ko'zda tutuvchi bilimi
4	Faoliyatli komponent	O'quv-bilish masalalarini hal qilishda mantiqiy, intellektual, texnologik va boshqa operatsiyalarni bajarish ko'nikmalari va malakalarini amalga oshirish va takomillashtirishga qaratilgan
5	Reflektiv komponent	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning o'quv-bilish mustaqil faoliyatni tahlil qilish, tizimlashtirish, umumlashtirish va baholash qobiliyatidan iborat

Bu komponentlarni o'zlashtirish quyidagi asosiy darajalar bilan bog'liq: quyi, o'rta, yuqori. Ularning har biri ma'lum ko'rsatkichlar bilan tavsiflanadi.

Tashkil-tuzilmaviy komponentning quyi darajasi berilgan namuna bo'yicha ishlashni

ko'zda tutadi. Belgilangan darajaga o'quv materialini takror ishlab chiqishni, aniq berilgan savollar va topshiriqlarga javoblarni shakllantirishni, namnaviy masalalarni yechishda qaralayotgan vaziyatda algoritm bo'yicha harakat qilish ko'nikmasi kiradi. O'rta darajasi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z faoliyatining maqsadlarini aniq tushunishlari, o'zlarining shaxsiy ta'limiy ehtiyojlarini anglashlari, kompetensiyaning namoyon bo'lishi uchun ijobiy motivatsiya mavjudligi bilan tavsiflanadi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quv materiallarini bayon etishga qobiliyatli, uni qayta ishlay oladilar va o'z nuqtai nazarini namoyish eta oladilar, ular qanday harakat qilishni biladilar, tipik muammolarni hal qilishda tanish vaziyatda o'rganilgan algoritmni qisman o'zgartiradilar. Qiziqishni namoyon etadi, bajarilgan o'quv vazifasining shaxsiy - kasbiy ma'nolarini tushunishlarini namoyish etadilar. Yuqori darajasi o'z faoliyatining maqsadlarini aniq tushunishi, o'z ta'limiy ehtiyojlarini to'liq anglashi, kompetensiyaning namoyon bo'lishi uchun yaqqol ifodalangan ijobiy motivatsiya mavjudligi bilan tavsiflanadi. Tanlash, konstruksiyalash, bayon etish, muamolashtirish, muloqat o'tkazish va o'z nuqtai nazarida qolish, qaralayotgan vaziyatda o'zaro ta'sirlashuv jarayonida yuzaga keladigan tezkor standart va nostandart vazifalarni hal qilishda harakatchanlikni namoyon qilishga qobliyatli bo'lib hisoblanadi.

Motivatsion komponentni shakllantirishning quyi darajasida bo'lajak o'qituvchilar o'z faoliyatining maqsadlarini tushunadilar, o'rta darajasida o'zlarining ta'lim ehtiyojlarini tushunadi va kompetensiyaning namoyon bo'lishi uchun motivatsiya mavjud. Motivatsion komponentning yuqori darajada shakllanishida, o'z faoliyatining maqsadlarini aniq tushunish, o'z shaxsiy ta'limiy ehtiyojlarni to'liq anglash, kompetensiyaning namoyon bo'lishi uchun yaqqol ifodalangan motivatsiya namoyon bo'ladi.

Quyi darajadagi *kognitiv komponent* bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning o'quv materialini takror ishlab chiqishi, berilgan aniq savollarga javob bera olishi bilan tavsiflanadi. Kognitiv kompetensiyasi rivojlanganligining o'rtacha darajasida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilar o'z faoliyatining maqsadlarini aniq tushunadilar, o'zlarining shaxsiy ta'limiy ehtiyojlarini anglay oladilar, kompetensiyaning namoyon bo'lishi uchun ijobiy motivatsiyaga ega. Yuqori darajadagi kognitiv komponenti bo'lajak o'qituvchilar o'quv materialini taqdim etish, uni qisman qayta ishlash, ma'nolarni tushunish va o'z nuqtai nazarini namoyish etishga qobiliyatligini anglatadi.

Quyi darajadagi *faoliyatli komponent* bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari namunaviy masalalarni yechishda qaralayotgan vaziyatda algoritm bo'yicha harakat qila olish ko'nikmasi haqida gapirishni ko'zda tutadi. O'rta darajadagi faoliyatli komponent bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari namunaviy masalalarni yechishda tanish vaziyatda o'zlashtirilgan algoritmni qisman o'zgartirib harakat qila olishi bilan tavsiflanadi. Yuqori darajadagi faoliyatli komponent qaralayotgan vaziyatda o'zaro ta'sirlashish jarayonida yuzaga keladigan tezkor standart va nostandart vazifalarni hal qilishda harakatchanlikni namoyish qilish ko'nikmasi sifatida ifodalanadi.

Quyi darajadagi *refleksiv komponenti* bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining bajarilgan o'quv topshiriqlarining shaxsiy-kasbiy ma'nolarini tushunmasligini, tahlil qilish va umumlashtirishga qobiliyatli emasligini aks ettiradi. O'rta darajadagi refleksiv komponent bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari qiziqishni namoyon etishini, bajarilgan o'quv topshiriqlarining shaxsiy-kasbiy ma'nolarini tushunishlarini namoyish etishlarini, ammo tahlil qilish, sintez qilish va umumlashtirishga qobiliyatli emasliklarini ko'rsatadi. Yuqori darajaga nisbatan, refleksiv komponent bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari qiziqishni namoyon etishi, taklif etilgan o'quv topshiriqlarining shaxsiy-kasbiy ma'nolarini chuqur tushunishlarini namoyish etishlari, tahlil qilish, sintez qilish va umumlashtirishga qobiliyatli ekanligini ko'rsatadi.

O'quv- bilish kompetensiyasining taklif etilayotgan komponentlarini o'zlashtirish

natijasida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari:

Biladi: zamonaviy ta'lim tizimining pedagog kadrlariga qo'yadigan talablarini; mustaqil o'quv-bilish faoliyatini o'zlashtirish jarayonida kasbiy o'zini o'zi rivojlantirishning psixologo-pedagogik asoslari; "faoliyat", "o'quv-bilish faoliyat" tushunchalarining mohiyati, har xil turdagi muammolarni mustaqil hal qilish jarayonida o'quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirish vositalari, metodlari, texnologiyalari;

Uddalay oladi: o'z shaxsiy faoliyatini tahlil qilish, o'quv-bilish faoliyat natijalari bo'yicha o'z-o'zini baholash va o'z-o'zini tahlil qilishni amalga oshirish, o'quv-bilish kompetensiyasini rivojlantirishda muvaffaqiyatni ta'minlaydigan sub'ektiv tajribadan foydalanish;

Egalagan: o'z shaxsiy va kasbiy nuqtai nazardan o'zini o'zi intellektual va axloqiy jihatdan takomillashtirishning mazmuni, metodlari, tashxislash diagnostikasi.

Shunday qilib, tadqiqotning nazariy metodlari (adabiyotlar tahlili, asosiy g'oyalar sintezi, taqqoslash, solishtirish va umumlashtirish, analogiya va modellashtirish) asosida tadqiqotning tayanch tushunchalari zanjiri ishlab chiqilgan: "faoliyat" – "o'quv-bilish faoliyat" – "o'quv-bilish faollik" – "kompetensiya" – "o'quv-bilish kompetensiya".

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning o'quv-bilish kompetensiyasining mohiyatini aniqlash quyidagi xulosaga kelishga asos bo'ldi; uni rivollantirish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining qadriyatli, kognitiv, operatsional-texnologik, munosabatli tajribalar ortishiga o'zora kesishmaydigan bilish qiziqishi va turg'un motivatsiya rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan birinchi darajali vazifani qo'yadi. U esa o'z navbatida, subektiv imkoniyatlarni hisobga olgan holda, o'quv-bilish va kasbiy-pedagogik muammolarni hal qilishda qo'llaniladi.

Xulosa qilib aytganda boshlang'ich sinf umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga imkon beradi. Bunda boshlang'ich ta'limning o'quv-metodik ta'minotni yangilash, o'quv-me'yoriy hujjatlari, o'quv qo'llanma, metodik ko'rsatma va tavsiyanomalarni yaratish mavjud muammolarni aniqlash, ularga bugungi kun nuqtai nazaridan baho berishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Raximov Z.T. Talabalar o'quv-bilish faoliyatini rivojlantirishga innovatsion yondashuv. Toshkent davlat pedagogika universiteti Ilmiy axborotlari. Ilmiy-nazariy jurnali, 3-son (19), 2019 y. 92-97-b.
2. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. - 2003. - № 2. - С.58-64.
3. Nurullaeva Sh.U. «Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari pedagogik tayyorgarligini modellashtirish nazariyasi va metodikasi» 2021 yil 26
4. Ochilov M., va boshqalar. Bo'lajak o'qituvchi. («Budushiy uchitel»). Qarshi, 1983-yil.
5. Matchanov S. Umumta'lim tizimida adabiyotdan mustaqil ishlarni tashkil etish: Dis. ... ped. fan. dok. – T.: TDPU, 1998. – 300 b.